Slučaj „Stefan Mali“: Sve laži o caru Šćepanu Malom

Publié et se vend à Vienne chez Christoph Torricella

ČINJENICE O „LAŽNOM CARU“

Istoriografska priča u kojoj je glavni lik Stefan Mali, kao i o stanju u Crnoj Gori prije, za, i poslije njega, površna je i nepotpuna. A, stvarna priča o Stefanu Malom (Šćepanu Malom) previše je kompleksna.

U godini brojnih jubileja bliži nam se obilježavanje godišnjice jednog veoma značajnog događaja iz istorije Crne Gore. Naime, 17.10.2017. navršiće se 250 godina od kako je na Opštecrnogorskom zboru 17.10.1767. Stefan Mali svečano proglašen za vladara Crne Gore. Obilježavanje ovog velikog i značajnog jubileja prilika je da se uradi ono što je davno trebalo uraditi – postaviti crnogorskog vladara Stefana Malog na najviši pijedestal. To mu po zasluzi i pripada. Iako je Crnom Gorom veoma uspješno vladao 1767-1773 i dalje je “persona non grata”, puna dva i po vijeka.

Faksimil naslovne strane knjige Stefana Zanovića o Stefanu Malom, publikovane 1784. u Parizu i portret iz te knjige, koji se pripisuje Stefanu Malom (nemali broj smatra da je to zapravo portret Stefana Zanovića koji je bio opčinjen Stefanom Malim).

O crnogorskom vladaru Stefanu Malom postoji potpuna kontradiktornost između istoriografskih fakata i stava koji je o njemu zauzela zvanična istoriografija a koji je izgrađen objedinjavanjem mnoštva neistina koje su izrečene na račun Stefana Malog. “Pisali su za njega da je varalica, protuva, ludak, kukavica, šarlatan, prevarant, brodjaga, obmanščik, vetrogonja, lažov, skitnica.” Pisali su i da je bio despot, da je bio slabić u fizičkom i svakom drugom smislu, da je bio nepismen, mutav, nakaza, čovječuljak nesposoban za bilo što, da je bio sklon jelu i piću.

Istoriografska priča o Stefanu Malom i stanju u Crnoj Gori prije, za, i poslije njega, površna je i nepotpuna. Na današnji je dan i dalje na snazi karikaturalna priča kako je jednog dana u tradicionalnu, patrijarhalnu, junačku i čojsku Crnu Goru došao nepismeni i mutavi travar, strašljivi skitnica sklon igri i zabavi, jelu i piću, koji je u nekoj zabiti udario šakom o sto i izgovorio da je baš on vaskrsli ruski car Petar III, da bi odmah nakon toga postao neprikosnoveni gospodar Crne Gore. A, stvarna

priča o Stefanu Malom je previše kompleksna. Za najveći dio stručne i laičke javnosti Stefan Mali je najviše zastiđe u istoriji Crne Gore – na osnovu “presude“ koju su mu izrekli istoriografija i književnost. Međutim, kad se sagledaju faktografski evidentirani rezultati njegove šestogodišnje vladavine proizilazi de je Stefan jedan od najznamenitijih vladara u cjelokupnoj crnogorskoj istoriji. Rezultate Stefanove vladavine istoriografska literatura gotovo u potpunosti zanemaruje i prednost daje neistinama. “Stariji istoričari vidjeli su u njemu avanturistu i samozvanca, koji je prekinuo vladavinu kuće Petrovića. Noviji istoričari koji su se, uglavnom uzgredno, bavili Šćepanom Malim, isticali su njegovu državničku mudrost, koji je nizom mjera učvrstio vlast i uspio da zavede red i mir u Crnoj Gori. Takvi površni zaključci o Šćepanu Malom održali su se i do danas u našoj nauci.”

“Gotovo ni o jednoj ličnosti iz istorije Crne Gore nije toliko pisano na našem i stranim jezicima – ruskom, italijanskom, francuskom, engleskom, nemačkom, češkom, turskom – koliko o Šćepanu Malom. O njemu su objavljivane vesti u novinama i godišnjacima: Annual Register, Le Courier, СПб. Ведомости, М. Ведомости. Objavljene su i zbirke dokumenata iz Historijskog arhiva Dubrovnika, Arhi va spoljnih poslova Rusije, Državnog arhiva Venecije i Historijskog arhiva Zadra, pa i pored toga o ovoj znamenitoj i harizmatičnoj ličnosti nije rečeno sve ono što je trebalo da se kaže, niti je njego vo delo predstavljeno onako kako je moglo da se predstavi.“

Neistina je da se zvao Šćepan Mali:

Na otisku njegovog pečata ćirilicom je ispisano: B.(ožjom) M.(ilošću) Stefan Mali. (vidi sliku)

Neistina je da je Stefan Mali bio Srbin, Hrvat, Rus…:

Stefan M. Ljubiša u pripovjetci "Šćepan Mali" kroz lik Teodosija Mrkojevića zavapi kako Stefan Mali barem ne bi "koji ostatak Nemanjića, Balšića, Crnojevića, ni po jada, no lažac iz bijela svijeta koji nema ni doma ni roda." Ono što je Ljubiša prizivao da bude tvrdio je istoričar dr. Dušan Lekić.

"Interesantna je istorija ovog čovjeka. Sinovac Balše II, pod čijom vlašću se nalazaše Kroja u Albaniji, predak je Šćepana Malog."

Ovaj Balšić, navodi Lekić, odlazi u Veneciju da kod ruskog ambasadora pri Mletačkoj Republici prevede na ruski jezik svoja dokumenta, i da po obavljenom poslu ode u Kotor a odatle u manastir Stanjeviće đe ga dočekuju vladika Sava i glavari. "Kad su glavari pregledali dokumente, oni se uvjere da je >Balšić< zakoniti nasljednik prestola Crne Gore, pozovu Savu da mu predadu svetovnu vlast, a narodu objave da je Balšić njihov zakoniti gospodar."

Sinovac Balše II pod čijom vlašću je bila Kroja je Konstantin, sin Đurađa I. Konstantin i njegov polu(brat) Đurađ imali su najmanje po 2 sina. Konstantinov grb je dvoglavi orao a ne vučja glava. Balšići nijesu izumrli 1421. smrću Balše III, kako tvrdi zvanična istoriografija. U Ulcinju je do 1917. postojala nadgrobna ploča koju je 1563. podigao Đurađ Balšić, sebi i naslednicima. Na njoj je bio isklesan dvoglavi orao. Taj grob je mogao podići samo neki potomak Konstantina Balšića, ili njegovog (polu) brata Đurađa. S obzirom da je na nadgrobnoj ploči bio isklesan dvoglavi orao, Konstantinov grb, to upućuje na njegovo potomstvo.

Grb Stefana Malog takođe je dvoglavi orao. Arhimandrit Avakum Milaković pričao je kako je Stefan Mali jednom prilikom na gradskim bedemima Kotora vidio “grb srpskoga kralja Stefana Silnoga. Kad je vidio ovaj grb počeo je plakati.” Nije Stefan Mali zaplakao zato što je vidio grb Stefana Nemanjića, nego će prije biti da je zaplakao zato što je vidio dvoglavog orla – svoj grb, i kako izgleda grb svojih predaka Balšića.

Mlečani su jednom prilikom poslali Stefanu serdara Bujovića da ga podmiti, da ide iz Boke da ih ne zavađa s Turcima. Stefan ga vrati “s ovakvom porukom: da među njima nema mira dok mu ne pošlju ključeve od Budve, Bara, Drača i Ulcinja, koje su Mlečići prevarom oteli Balšićima, pak tri prodali Otomanoviću.” Jedan dubrovački doušnik obavještava Malo vijeće: “Lesandro Britvižić, Vlah, sudit (podanik) mletački došo je u mene u kući i kada smo se našli sami reko mie – da znaš što ja znam i što meni govori zar Stiepan Mali liepo bi me tvoja Gospoda darovali, (j)er rečeni Stiepan Mali misli otet zemlje koje su crnogorske… Istovremeno kada je ova vest saopštena dubrovačkoj vladi, Stjepo Sauličić je izjavio pred jednim malovećnikom… da Šćepan Mali okuplja vojsku sa kojom namerava da zauzme i opljačka Vitaljinu i Konavle. Kada je upitan ‘zašto to hoće’, odgovorio je – za to što je to njegova starevina.“ Ovi primjeri idu u prilog tvrdnji da je Stefan Mali bio Balšić.

U Dubrovniku je većina velikaša s ovih prostora deponovala dragocjenosti na čuvanje. Među njima su i Nemanjići, Brankovići, Kosače… Stefan Mali 1771. traži od Dubrovčana da mu pošalju neke sablje i mačeve s dragim kamenjem, i “ikonu sveta bogorodice koja je bila u srbskom dvoru i ona je s kamenjem; i druge troje mošti koje su prišli i(z) Smedereva i iz Blagaja i pošli mi dva štita i pošli te kacige ali i imenom pancire; to je ostalo podavno. Što nijeste potrošili donesite a što ste potrošili za to ćemo vidjet lijepo.“ Stefan je imao na umu blago koje je despot Đurđe Branković deponovao kod Dubrovčana 1445., koje mu oni izgleda nijesu vratili. Takođe misli i na predmete koje je deponovao herceg Stjepan Vukčić Kosača. Jelena Balšić takođe je deponovala novac i druge dragocjenosti u Dubrovniku. Njen kancelar je 1423. deponovao 2000 dukata, a 1436.: “U Dubrovnik je došla lično i pohranila svoje dragocjenosti, nakite, srebro, zlato, biser i drago kamenje.“

Stefan je tražio da mu predaju te dragocjenosti na osnovu srodničkih veza Balšića s Kosačama i Brankovićima.

Pojedini Stefanovi sagovornici su tvrdili da je bio visokog roda, a i neki njegovi postupci i izgovorene riječi su na to upućivali. S obzirom na neistine i nepoznanice o Stefanu Malom i Balšićima zvuči nevjerovatno da je Stefan mogao biti Balšić. Još je nevjerovatnije “što uporno i pismeno i usmeno tvrdi da ima sedmoricu braće, misleći pritom na vladare Austrije, Engleske, Holandije, Pruske, Poljske, Švedske i Mletačke Republike, spremnih da mu u svako doba pruže pomoć i to po božjoj zapovesti, protiv neprijatelja svete Hristove vere.” Georgije Merk je u izvještaju carici Katarini II zapisao da je Stefan Mali “govorio da mu je Bog podario sedmoricu braće (kraljevi i carevi Evrope) koji umesto običnih imaju gvozdene zube.” Stefan je ovim želio reći da su mu vladari navedenih zemalja braća, odnosno srodnici. Da li je ovo fantazija ili je zaista tako? Neka odgovor bude u stilu Stefana Malog – još nije vrijeme da se to otkrije. Uskoro će biti završen rad na genealogiji Balšića i javnosti će naročito biti interesantni podaci koji govore o porijeklu dinastije Balšić. Tada će se viđeti da li je moguće da je Stefan Mali mogao imati sedmoricu braće koji imaju “gvozdene zube”, tj. careve i kraljeve Evrope. Naravno, to je moglo biti samo ako je pripadao dinastiji Balšić. Nije Stefana Malog preporučila sličnost s ruskim carem Petrom III (niti mu je bio sličan) da postane gospodar Crne Gore. Stefan je postao go spodar Crne Gore zato što je bio potomak Balšića.

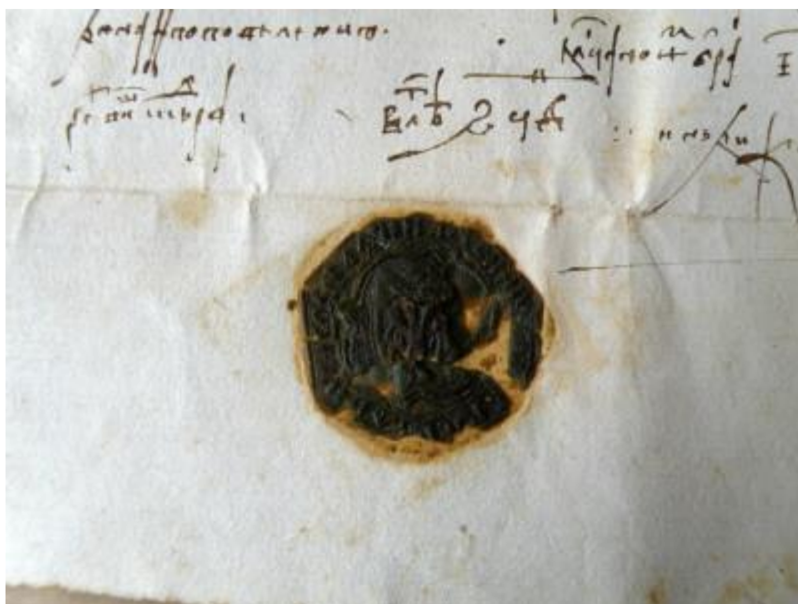
Za Stefana Malog su govorili (ili on sam) da je iz Trebinja, Mostara, Bosne, Like, Dalmacije, Janjine, Austrije… Neki su u njemu prepoznali austrijskog dezertera Jovana Ćuka, rodom iz Like. Stefan je jednom prilikom rekao da se zove Stevan Tesac, a Dolgorukovu je sredinom 1769. izjavio da je od Rajčevića (Rojčevića ili Raičevića) iz Dalmacije, što niko nije uzeo za ozbiljno. Znao je reći i da je Crnogorac. Dr. Dragoje Živković je tvrdio da je Stefan "mogao biti autentični Crnogorac i niko drugi. Pri pokušaju da mu se odredi bliži zavičaj, moglo bi se reći da je bio rodom iz Crmnice." Pjesnik Vito Nikolić ističe da je Stefan naredio da se sve dragocjenosti iz manastira u Cetinju i Stanjevićima prenesu u manastir u Donjim Brčelima, đe je kasnije prenio i prijestonicu i đe je sahranjen. "Sve ove istorijske činjenice upućuju na logičan zaključak da su dalji ili bliži Šćepanovi preci bili porijeklom iz Crmnice i da je on dobro znao neke stare istine i odnose. Jer da je bio stranac, pa baš i glavom ruski car Petar III, niti bi imao kakvog razloga niti bi se uopšte usudio da ovako surovo opustoši dva "stona" manastira crnogorskih mitropolita – cetinjski i stanjevićki – na račun brčeoskog. A Šćepan je u tome pustošenju bio dosljedan i išao je zaista do kraja. Iako je, na primjer, bio odvojio crkvenu od svjetovne vlasti, on se ipak živo zauzimao da za nasljednika već ostarelog vladike Save bude izabran neko iz Crmnice, pa je konačno i, valjda, kompromisno, taj izbor pao na Savinog sestrića Arsenija Plamenca, dakako – Crmničanina! Ovo, naravno nije moglo da znači ništa drugo nego da bi ubuduće, i sjedište mitropolije, baš kao i državna prestonica, trebalo da bude u Donjim Brčelima." Stariji istoričari, piše Dušan Vuksan,"tvrde, da je patrijarh Vasilije na molbu mitropolita Save posvetio Arsenija Plamenca za vladiku, ali to ne izgleda mnogo vjerovatno… Biće vjerovatnije, da je patrijarh posvetio Plamenca za vladiku po zapovijedi Šćepana Malog", a to je uradio zato "što je Plamenac bio Crmničanin, gdje se Šćepan osjećao kao kod svoje kuće." Stefan nije za mjesto stolovanja izabrao Cetinje nego Donje Brčele, koje su na samoj granici s Mletačkom republikom i na puškomet od turske granice. Postavlja se pi tanje – je li Stefan došao na svoje (kako je tvrdio Nikolić), jer "su dalji ili bliži Šćepanovi preci bili porijeklom iz Crmnice i da je on dobro znao neke stare istine i odnose." Stefan jeste došao iz nekog mjesta s Hrvatskog primorja, naglasak iz tog kraja nije mogao skriti i njegovi sagovornici su taj na glasak prepoznavali. Međutim, to ne znači, kako se smatra, da je bio Srbin iz Dalmacije, Bosne, Hercegovine, Like, Krajine, niti da je bio Hrvat. Ništa logičnije nije nego zaključiti da je Stefan potomak iseljenog Crnogorca, tj. Crmničanina. U Hrvatskoj postoji veliki broj potomaka onih koji su se s ovih prostora tamo iselili. U Peroju, u Istri, potomci iseljenih Crmničana se i danas, gotovo 360 godina od kako su se 1657. njihovi preci tamo iselili, izjašnjavaju kao Crnogorci a kamoli da nijesu u vrijeme kada je Stefan Mali došao u Crnu Goru.

Knez Dolgorukov je 1769., po legendi, raskrinkao Stefana Malog kao varlicu, da nije “vaskrsli“ ruski car Petar III. Naši su preci to znali i ranije, što se vidi iz izvještaja ruskog zvaničnika Georgija Merka carici Katarini II, koji je uputio iz Beča 6/17 septembra 1768. Merk je upućen u Crnu Goru sa zadatkom da ukaže Crnogorcima da Stefan nije Petar III i da ga proćera iz Crne Gore, kao i da im u ime carice zaprijeti da će ona uskratiti svaku pomoć ako ne ispune njenu zapovjest. Oni su, izvještava Merk, “s tugom na licu odgovorili da sve znaju, da su krivi i da se kaju što su razgnevili caricu primivši i uvaživši Šćepana Malog kao Petra III. Sada su i oni uvereni da je sve to laž i da ne liči na istinu. Prevareni su jer on nije Petar III.“ Iz izvještaja ruskog pukovnika Jezdimirovića (o njegovoj misiji u Crnoj Gori krajem 1768) vidi se da je krajem iste godine Katarina II znala odakle je porijeklom Stefan Mali. U izvještaju/podsjetniku “su zapisane sledeće caričine reči: On (Šćepan Mali) može svojim oružjem da stvori novu nezavisnu državu na štetu nevernika… Nema takvih prepreka koje, uz razdvajanje turskih snaga, ne mogu prevazići njegov blistavi duh i velika ljubav prema otadžbini”. Carica je s “osobitom blagonaklonošću slušala o njegovim slavnim delima; da su ista za njegovu otadžbinu do sada bila od tolike koristi da traže od njega i konačni svršetak; da ovaj svršetak jeste oslobađanje zemlje iz ropstva, što će predstavljati vrhunac njegove slave”. U podsjetniku se još jednom pominje “slava koju će steći u svojoj otadžbini“. Jezdimirović je “doslovno zabeležio sve što je Katarina Velika poručila Šćepanu Malom i što je trebalo da mu saopšti u četiri oka.“ Pod “otadžbinom“ se misli na Crnu Goru, što će reći da je Stefanu Crna Gora bila otadžbina a ne domovina i da je Crnogorac koji je rođen izvan Crne Gore. Dakle, od septembra 1768. u Rusiji znaju da Stefan nije “vaskrsli“ Petar III, a od kraja iste godine znaju da je Crnogorac a ne Rus. Rusi su znali pravi Stefanov identitet ali do današnjeg dana neće da ga otkriju. U pismu crnogorskih glavara nekom turskom zvaničniku, 1768. piše: “Čuli smo od Šćepana Malog kako za sebe kaže da je Crnogorac.”

Neistina je da je Stefan Mali bio samozvanac:

Od brojnih neistina izrečenih na račun Stefana Malog najkrupnija je da je bio samozvanac, da je samoinicijativno došao u Crnu Goru. S njom u vezi je i neistina da je bio lažov, varalica koji se dosjetio da se predstavi kao vaskrsli ruski car Petar III koji je 1762. ubijen po naređenju njegove supruge Katarine Velike (Katarine II). Besmislena priča o Stefanu Malom skoro je kompletirana kada se još doda i laž da je bio skitnica koji je sa zavežljajem preko ramena došao u Crnu Goru i preuzeo vlast. Istina je potpuno drugačija. U Cetinju je 17. 10. 1767. održan Opštecrnogorski zbor (narodna skupština) – na čijim zasijedanjima učestvuje narod i narodni glavari, s jednakim pravom svakog učesnika da odlučuje o svim važnim pitanjima međuplemenskih odnosa. Ovaj zbor u Cetinju “je bio najmasovniji narodni zbor u istoriji Crne Gore XVIII vijeka. U prisusustvu četiri hiljade ljudi, ili svakog odraslog Crnogorca”, Stefan Mali je proglašen za crnogorskog gospodara. To “travar – skitnica“ nije mogao sam ostvariti. Dolazak Stefana Malog u Crnu Goru

organizovala je grupa crnogorskih vladara i svještenika, uz veliku podršku Rusije. Jevrem Brković je pravim imenom nazvao način na koji je Stefan Mali došao na vlast: “Tako je okončan jedan državni puč (ili udar), izveden bez prolivanja krvi, kojeg se niko ne usuđuje nazvati pravim imenom – pučem! Vladavina započeta tim pučem trajala je sedam godina. Šćepan je dokazao, a narod i većina glavara prihvatili, da Crna Gora može i bez Petrovića, da je u državnom i civilizacijskom smislu za tih sedam Šćepanovih godina više urađeno nego za sedamdeset vladikatskih i teokratskih! Zašto se niko ne usuđuje pojavu Šćepana Malog nazvati pučem odnosno državnim udarom bez prolivene krvi, što je za ono vrijeme evropski kuriozitet? Njegova je vladavina trajala 6 a ne 7 godina. Stefan je u Crnu Goru došao 1766.,uoči rusko-turskog rata 1768-1774. “Čim je Turska objavila rat Rusiji, ruski dvor dao se na organizovanju ustanka pokorenih naroda Balkana.” Rusi su objavili rat Turcima da bi ostvarili svoje interese, a Crna Gora nije ušla u rat zbog ruskih nego zbog sopstvenih interesa. Deset mjeseci prije nego što je Rusija zaključila mir s Turskom Stefan Mali je likvidiran. Svojevremeno je knez Dolgorukov “po odobrenju svoje carice, obećao narodu da će Rusija prilikom zaključenja mirovnog ugovora sa Portom preuzeti na sebe brigu o daljoj sudbini pravoslavnih hrišćana u Turskoj Carevini.“ Međutim,“Rusija se pomirila s Turčinom bez Crne Gore… Ni u slavnom za Rusiju miru u Kučuk-Kajnardži – nijedne mrtve reči o Crnoj Gori!” Upravo u Stefanovo vrijeme Crnogorci “prvi i jedini put od 1711. ne prihvataju rusku „bratsku ponudu“ da ratuju za tuđ račun.” Zbog toga: ”Tradicionalno rusko – crnogorsko prijateljstvo ohladilo se u vrijeme posljednjeg rusko-turskog rata 1768-1774. godine. Rusi su bili nezadovoljni zbog neangažovanja Crnogoraca na njihovoj strani u ovome ratu, a crnogorski glavari bili su zlovoljni na rusku vladu, što mirovnim govorom u Kučuk-Kajnardžiju 21. jula 1774. nije obuhvaćena i Crna Gora.”

Da Stefan Mali nije samoinicijativno došao u Crnu Goru jasno se vidi iz jedne više nego zagonetne misije igumana Teodosija Mrkojevića. Vladika “Vasilije se uputio u Rusiju, treći i poslednji put, 1765 god. u pratnji jeromonaha Josifa Vukićevića i jerođakona Petra Petrovića. Za svoga pratioca bio je odabrao i Teodosija Mrkojevića, koji ga je pratio do Beča, ali nije produžio put za Petrograd. Vratio se u Istru u okolinu Pule, gdje se zadržao sve do vijesti o smrti vladike Vasilija.” U Istri je Teo disije boravio u Peroju – selu koje su naselili Crnogorci još 1657. Dok je crnogorska delegacija stigla u Petrograd i tamo boravila, i dok je do Teodosija stigla vijest da vladika Vasilije Petrović više nije među živima proteklo je više mjeseci, zagazilo se duboko u 1766. kada je i Stefan Mali iz Boke Kotorske ušao u Crnu Goru, moguće u društvu Teodosija Mrkojevića.

Okolnosti slučaja, zagonetno Teodosijevo držanje, i pojava Stefana Malog u Crnoj Gori – upućuju na pretpostavku da vladika Vasi lije nije naprasno umro od bolesti nego da je bio likvidiran, vjerovatno otrovan. Projekat ustoličenja Stefana Malog za vladara Crne Gore bio je uveliko u toku.

Neistina je da je Stefan Mali bio kukavica:

Nije istina da je Stefan “kada je je privukao na sebe veću silu od one sa kojom je sam raspolagao, bio kukavica kako je predstavljen u istoriografiji i književnosti.“ Poznati engleski godišnjak Annual Register 1768. pohvalno je pisao o hrabrom držanju Crnogoraca i Stefana Malog u okršaju s Turcima. Izvjesni turski general je “otvoreno priznao da su se Stefan i njegove pristalice borili sa najvećom odlučnošću“ a Stefan Mali, piše u časopisu, svojim “držanjem nije osramotio izbor

onih kojima je komandovao, imao je sreću da se spase iz ove krvave borbe i sa ostatkom svojih pristalica povukao se u nepristupačne delove planina, koje su u međuvremenu opkolili Turci, koji su nastavili svirep rat, paleći i uništavajući sela u dolinama i u podnožju planina, ubivši mnogo stanovnika, bez obzira na starost i pol." Odmah po odlasku turske vojske "Stefan je sišao iz svojih skloništa i pojavljivao se javno kao i ranije, a priča se da su broj i privrženost njegovih pristalica svakim danom sve veći." Poslije sukoba s Turcima u Ostrogu i Crmnici, u nekim mletačkim dokumentima Stefan je označen kao sramni bjegunac. "Kod nas je to prihvaćeno iz neznanja ili mržnje prema njemu, ili iz nekog drugog razloga. Zato što nijesu bila poznata dokumenta o Stefanu Malom za "neuspjeh" u ratu bilo je "bolje optužiti jednog čoveka – i to "lažu" i "skitnicu", nego jedan narod. Tako je, usled neznanja, naneta nepravda i tom čoveku i tom narodu." Bilo je i onih koji su prećerivali u pohvalama o Stefanovom junaštvu, kao npr. fra Luka Vladimirović koji u izvještaju makarskom biskupu Blaškoviću piše: "da turski napad na Crnogorce 1768. godine nije uspio, uprkos brojčanoj turskoj nadmoći, i da su Turci lažno slavili pobjedu." On hvali junačke pobjede Crnogoraca, i navodi da je Stefan ubio "tri stotine Turaka vlastitom rukom…" Andrija Luburić navodi: "Šćepan je davao primjer u junaštvu".

Neistina je da je Stefan Mali bio nesposobni čovječuljak:

Nije istina da je Stefan Mali bio slabić u fizičkom i svakom drugom smislu, da je bio nesposobni čovječuljak. Može se pretpostaviti da je Stefan imao vojnička znanja, da je bio oficir. "Sakupio je sav narod sposoban za oružje i podelio ga u bataljone. Izabrao je oficire da ih predvode i ustanovio izvidnice i znake obaveštenja." S vojskom koju je okupio "redovno je održavao vojne vežbe; pripremajući se za odbranu od Turaka, naredio je da se na istaknutim mestima sagrade kule stražarnice, da se u Ostroškom klancu iskopaju šančevi i da se put od Nikšića prema Podgorici, kuda treba da prođe bosanski vezir sa vojskom, razvali, odnosno da se po njemu povale balvani. Navedenim činjenicama trebalo bi, možda, dodati još jednu – Šćepan Mali je bio izuzetno dobar jahač." Kada je knez Dolgorukov napuštao Crnu Goru zaputio se ka Jazu đe ga je čekao brod. U dnevniku je zapisao da je Stefanu Malom dao patent i mundir ruskog oficira, barut, sukno i druge stvari. "Kada je pao mrak, krenuli smo niz krševita brda i provalije prema morskoj obali. Pratio nas je Šćepan Mali. Ja bih se, bez svake sumnje, sunovratio u ponor da nije bilo odličnog poznavaoca tih krajeva – Šćepana Malog – koji me takoreći nosio na rukama iako smo se spuštali niz brda, skačući s kamena na kamen i pridržavajući se za dračavo žbunje." Dolgorukov je ovom zabilješkom u svom dnevniku anulirao sve podmetnute priče o Stefanu Malom kao čovječuljku, slabiću u fizičkom i svakom drugom smislu. Drugi Stefanovi savremenici takođe ga opisuju kao čovjeka srednje, prosječne visine, pritom ističući neke njegove vrline. Mletački zvaničnik Morozini za Stefana je govorio da je "ličnost plemenitog i uglednog ponašanja" kao i "čini se da nije na spisku vladara,

ali pokazuje da je prodoran i vrlo promućuran državnik … Okružen je opštom pažnjom.“ Po Mlečaninu Domeniku Paleologu, Stefan je srednjeg rasta i “govori izražajno i ubedljivo, koristeći poslovice. Sa lakoćom se izražava i brzo shvata. Vešto izlaže svoja znanja.” M. A. Bubić, pukovnik mletačke policije rodom iz okoline Budve, ustanovio je da je Stefan sličan portretu cara Petra III i da mu je “visina stasa obična.” Mletački pukovnik Štukanović za Stefana kaže da je “srednjeg rasta“ i da je kaluđer. Za razliku od drugih koji su upoznali Stefana i o njemu imali lijepo mišljenje, Štukanović ga je ocijenio kao čovjeka prostog roda i prostačkih manira. “I pored sličnosti s portretom cara Petra III, koji je imao prilike da vidi, Štukanović je zaključio da Šćepan Mali nije osoba za koju se izdaje.“ Štukanovićev izvještaj se “u mnogo čemu razliku je od Bubićevog, mada su i jedan i drugi napisani oktobra 1767.“ Po Bubiću “Šćepan Mali je osoba uzvišenog duha, koji sa svojom poslugom govori nemački; a po Štukanoviću, čovek prostačkih manira koji nema pojma o političkim i državnim idejama. Kome verovati? Šćepanu Malom svakako. Zato što je svojim lukavstvom nadmudrio poznato venecijansko lukavstvo.” Zabilježen je i Stefa nov opis koji je dao Giuseppe Fose/ Đuzepe Fosa, mletački vojnik rodom iz Štajerske koji je dezertirao i pobjegao kod Stefana Malog, da bi se opet vratio u Kotor đe mu je suđeno za dezerterstvo. Fosa, Stefanov čuvar u manastiru kad ga je “zatvorio“ Dolgorukov, na sudu je opisao Stefana: “…con barba e mustachi di color brun di statura ordinaria, d’etta per quanto compresi di 36-37 anni, non grasso, e nella ciera piu tosto macilente.” (imao je bradu i brkove braon boje, prosječne je visine, ima otprilike 36-37 godina, nije krupan i ima suvonjavo lice). Sličnost između Stefana i cara Petra III vidio je i nepoznati Venecijanac. “Što se tiče njegove spoljašnjosti, već sam ranije naglasio, ako se izuzme jedan madež, neznančevo lice u potpunosti odgovara carevom portretu, a njegova starost od blizu 40 godina savršeno se poklapa sa godinama Petra III.“ Po arhimandritu Avakumu Milakoviću, “rasta je srednjega i u tijelu je suvonjav, godina će imati poviše od trideset.“ U jednom mletačkom izvještaju piše: “taj stranac je srednjeg rasta i mršav“, a jedan od oficira iz pratnje Dolgorukova je u svom dnevniku zapisao “rasta je srednjeg.“ Po hercegnovskom trgovcu Savu Vukoviću: “lica je dugog, rasta srednjeg, zgrbljen, mršav, tako ružan da nikada ružnijeg čovjeka nijesam vidio. Bio je na konju i stalno mlatarao rukama kao ludak.“ Potpuno drugačije ga je vidio Budvanin Stefan Zanović, koji je, zasigurno, lično upoznao Stefana Malog. Zanović je bio avanturista “par excellence“, evropska klasa prevaranta, veliki zavodnik i čest gost na evropskim dvorovima. Bio je čovjek od stila, istančanog ukusa i osjećaja za lijepo. Zato, njegov opis Stefana Malog ima posebnu vrijednost. “Što se, pak spoljašnjosti tiče, Šćepan Mali nije imao nikakve sličnosti sa Petrom III: bio je mlad, lijepih, živih očiju, osrednjeg stasa, ali dobro građen.“ Sima Milutinović je zapisao: “bio je osrednjega porasta, lijepa stasa (struka), prikladna lica, smeđe masti, merke kose, berkah i očih; jezdak (konjik) dobar, i okolo trideset godištah je imao kad je došao u Cernu Goru.” Milorad Medaković navodi: “Šćepan Mali, bio je osobite odvažnosti, zrelog duha, dosjetljiv, energičan i pravedan. On je bio srednjeg uzrasta, jakog sastava, plava lica, no

rumena, smeđe kose i brkova, i imao je oko 40 godina.“ Po Dimitriju Medakoviću: “bio je zgodna rasta, prikladna lica, smeđe boje, a mrke kose, brkova i očiju; kad je došao u Crnu Goru, imao je oko 30 godina.“ Iako zadnja trojica nijesu bili Stefanovi savremenici, nijesu bezvrijedni opisi koje su dali. Svi koji su opisivali Stefana Malog saglasni su da je bio srednjeg rasta a ne čovječuljak. Bio je i dobro građen, kako navode Zanović i drugi, i poprilično snažan – jer je Dolgorukova “niz krševita brda i provalije… takoreći nosio na rukama iako smo se spuštali niz brda, skačući s kamena na kamen i pridržavajući se za dračavo žbunje.” Kratak opis Stefana Malog nalazi se i u engleskom časopisu Annual Register iz 1767. “Ovaj avanturista, koga opisuju kao čoveka lepe spoljašnjosti i velikog govornika…”

Neistina je da je Stefan Mali bio nepismen i mutav:

Stefan Mali je bio poliglota. Sebastijan Morozini je na osnovu izvještaja koje je posjedovao tvrdio: “da mu je izgovor potpuno slovenski, da govori nemački – na tom jeziku je razgovarao sa jednim našim vojnikom, koji je služio u austrijskoj vojsci – i francuski, kao i druge jezike a ne samo ruski.“ Po arhimandritu Milakoviću Stefan “govori jezike srpski i hrvatski, koji je sličan srpskome, njemački, francuski i italijanski“, a po Zanoviću “govorio je više jezika, sa otmenošću i lakoćom.“ Bilo je i onih koji su govorili da Stefan zna “samo bosanski i turski.“ Ruski izaslanik Merk smatrao je da je Stefan “Turčin iz Bosne“ i da o “njegovom poreklu svedoči i činjenica da pored bošnjačkog i u Crnoj Gori uobičajenog ilirskog jezika druge jezike ne zna, a povrh svega toga i tursko pismo kojim se on loše služi, sve to potvđuje.“ Dakle, “mutavi skitnica“ je govorio: njemački, italijanski, francuski, ruski, i turski jezik (slabije).

Neistina je da je Stefan Mali bio izjelica i pijanac:

Pop Andrija Đurašković, savremenik Stefana Malog, tvrdio je da u svijetu nema jeftinijeg cara od njega. Dnevni troškovi gospodara Crne Gore bili su oka hleba, pola oke mesa i dva diplaša da mu po jedan sat dnevno sviraju na diple. Jednom prilikom je od Dubrovčana tražio 2000 barela vina, i moguće je da su ga zbog toga proglasili pijancem. Konte Marko Ivelić, Bokelj, kasnije je objasnio Dubrovčanima zašto je Stefan od njih tražio vino. “A što vam je isko dvije tisuće barjela vina, nije hotjelo rijeti da mu je potreba od vina nego za zlamenje od krvi koje je dužan svaki krstjanin proliti za svetu vjeru.“

Neistina je da je Stefan Mali bio skitnica i protuva:

Osim što je bio izuzetno skroman bio je i uglađen i odlikovao se gospodskim manirima. Stefanovi savremenici, kao npr. Morozini, Bubić, Zanović… tvrdili su za njega da je plemenitog roda. Primijećeno je da je često mijenjao košulje i održavao ličnu higijenu. Poslije obroka bradu nije čistio podlakticom nego ubrusom. Stefan

je “svojim držanjem i otmenim ponašanjem, na narod ostavio utisak više ličnosti i od samog cara.“

Neistina je da je Stefan Mali stanovao u manastiru:

Nije istina da je Stefan stanovao u manastiru sv. Nikola u Donjim Brčelima, jer je stanovao u kući koja je u tom selu izgrađena za njegove potrebe. Da nije živio u manastiru vidi se iz dnevnika koji je za vrijeme boravka u Crnoj Gori vodio jedan od oficira iz pratnje Dolgorukova. U dnevniku je zapisao da su 31. jula u jedan sat iza ponoći stigli u manastir sv. Nikola u Donjim Brčelima. Tek “2.- og avgusta u 10 časova pre podne dođe u Burčele Stepan Mali na konju praćen od nekoliko Crnogoraca.“ U manastiru nije stanovao ni dok je boravio u Mainama. Kada je Teodosije Mrkojević postao starješina manastira Maine: ”Tamo se i naselio, a s njim zajedno i Vuko Markov, jer je celu njegovu kuću zadržao za sebe i svoju pratnju Šćepan Mali”. A, i što bi, na kraju krajeva, svjetovni vladar Crne Gore stanovao u manastiru kada u manastiru nije želio da stanuje ni vladika Petar II, zbog čega je i izgradio Biljardu.

Neistina je da je Stefan Mali tamničio ljude u crkvi:

Gnusna je laž da je ispod oltara manastirske crkve sv. Nikola bila iskopana jama u koju je tamničio ljude. Nije bilo nikakve potrebe da pravi tamnicu ispod oltara, najsvetijeg dijela crkve, jer “odmah do crkve sjeverno ozidana je jedna kuća, u kojoj su bile četiri podzemne sobe; tri sobice više zemlje, a iznad ovih u najgornjem boju opet tri. Na zapadnu stranu od ove ozidana je bila sjenica a pred njom peć… U ovom manastiru stanovali su po dva, i ponekad i tri kaluđera” pa je mjesta bilo više nego što je potrebno, pa i za tamnicu. ”Šćepanova tamnica” se pominje kod Carinskog potoka, koji je ispod Donjih Brčela.

Neistina je da je Stefan Mali sahranjen pored crkve:

Nije istina da je Stefan sahranjen pored crkve sv. Nikola u Donjim Brčelima, jer je sahranjen u njoj. “Kod Crnogoraca su jedino knez i vladika sahranjivani u crkvama, u velike grobnice, ukrašene vojničkim trofejima i s prekrasnim natpisima u orijentalnom stilu, koji im hvalu izražavaju. Takvu počast imao je i Šćepan Mali.“ Grob mu je bio u tzv. kripti, skrivanici, “tamnici“, kako su nazivali neveliku jamu u koju se ulazi kroz otvor u podu oltarskog dijela crkve. “Stiepan bje s prva pogreben izpried crkve sv. Nikole, a dva dana kašnje unutri prenesen i u novi grob posried crkve sahranjen.”

Neistina je da je Stefan Mali teško povrijeđen minom:

Nije istina da se prilikom izgradnje puta ispod Donjih Brčela tako povrijedio da do kraja života više nije mogao normalno da funkcioniše. U jednom pismu Dubrovčanima, piše: “Evo smo se bili malo ranili i slava bogu, raduite se, sade smo lakši.“ Prećerivanja u opisivanju posljedica ranjavanja kao naročito teških u funkciji je kasnijeg neistinitog, karikaturalnog opisa Stefanove likvidacije. Neistina je i da mu je poslije ranjavanja opao ugled kod Crnogoraca. “Ovo ranjavanje kao da je dobrodošlo Šćepanu Malom: narod mu je još više postao privržen.”

Neistina je da su 1861. uništene kosti Stefana Malog:

Nije istina da su Stefanove kosti nestale prilikom rekonstrukcije crkve 1861., ili da su tom prilikom popločane, kao i da je glavni motiv knjaza Nikole bio da se produženjem crkve kosti unište ili da im se zatre svaki trag. Njihovo uništenje ni u kom slučaju nije čekalo knjaza Nikolu, s obzirom da je prošlo 88. godina od smrti Stefana Malog do rekonstrukcije crkve 1861. Za to vrijeme promijenila su se 4 Petrovića na vlasti, a svakom od njih Stefan je bio kost u grlu, posebno Petru II. Dvostrukim produženjem crkve kosti nijesu ni mogle biti popločane, prvenstveno zbog toga što su odavno već bile uništene, kao i zbog toga što je grob bio u središtu crkve.

NAPOMENA: Najveći dio citata je iz dvije knjige dr. Rastislava V. Petrovića – „Šćepan Mali zagonetka istorije“ iz 1992. i „Šćepan Mali zagonetka je rešena“ iz 2001. godine

Autor: Željko V. Jovanović

Publié et se vend à Vienne chez Christoph Torricella